

AB KOMİSYONU 2009 TÜRKİYE İLERLEME RAPORU

Dilek İştar Ateř, Suna Orçun & Bahadır Kaleağası TS/BXL/09-14, 14 Ekim 2009

GENEL GÖRÜNÜM

AB Komisyonu Raporu Türkiye'nin son bir yılda üyelik yönünde ilerlemesinin bir fotoğrafıdır. Rapor genel olarak olumludur fakat bazı temel konularda önemli uyarılar içermektedir. Raporla siyasal değerlendirme, tam üyelik koşulu ve temenni niteliği taşıyan farklı bölümleri birbirine karıştırmamak gerekir. Bu noktada önemli olan somut koşul olarak vurgulanan hususlardır.

Bunlar da özetle Türk insanı için daha özgür bir ülke, daha güvenilir bir yargı sistemi, daha iyi sosyal haklar, daha temiz hava ve su, daha güçlü kadın hakları, daha çok teknoloji, eğitim, kamu sağlığı, bölgesel kalkınma alanlarda yapılması gerekenlerdir. Hedef Türkiye'nin Avrupa standartlarında bir demokrasi ve dünyada rekabet gücü daha yüksek bir ekonomi olarak AB üyeliğine hazır hale gelmesidir. Rapor bu çerçevede Türk hükümetinin AB reformlarını tekrar başlatmasını ve dış politikadaki açılımlarını takdir ederken, yargının tarafsızlığı, vergi politikalarının siyasallaşması, kadın hakları, sendikal haklar, internete getirilen kısıtlamalar ve çevre mevzuatı gibi bir alanlarda mevcut sorunların aşılması gereğine dikkat çekiyor. Bu noktada önemli olan, Türkiye'nin AB üyeliğine hazır hale gelmek için önünde sorunlar olması değil, bu sorunların somut çözümlerinin olmasıdır. Dolayısıyla, Türkiye'nin önünde AB üyeliğine uzanabileceği somut bir yol haritası vardır.

Bu raporla da bir kere daha önümüzdeki beş yıl içinde Türkiye'nin hangi koşullarda AB üyesi olabileceği belli olmuştur. Bazıları hukuksal nitelikte, bazıları ise siyasal ve sosyo-ekonomik boyutta olan bu koşulları şu şekilde gruplayabiliriz:

1. Kopenhag siyasal kıstaslarına uyum: Demokrasi, hukuk devleti, laiklik, insan hakları, düşünce özgürlüğü, bağımsız yargı ve özgür medya.
2. AB mevzuatına uyum, müzakerelerin tamamlanması: Avrupa standartlarında bir ekonomik düzen, sosyal haklar, çevre, tüketici hakları, ulaştırma politikaları
3. Eğitim, kadın hakları, bilgi toplumu, yeni teknolojiler, temiz enerji devrimi, vatandaşa hizmet odaklı devlet anlayışı ve uluslararası iletişim gibi alanlarda yükselen bir ülke.
4. Dinsel ve etnik dogmalardan arınmış çağdaş bir merkez sağ ile çağdaş ve Avrupalı bir merkez sola açılan siyasal partiler yelpazesi ve demokrasi kültürü.
5. Özetle, önümüzdeki yıllarda geçtiğimiz yirmi yıla göre çok daha iyi yönetilecek bir Türkiye.

İLERLEME RAPORU

2009 yılı İlerleme Raporu'nda Türkiye'nin AB'ye katılım müzakerelerinin devam ettiği, bu çerçevede toplam 33 müzakere başlığından 1 tanesine ilişkin tarama raporunun AB Bakanlar Konseyi'ne iletilmeyi beklediği, halihazırda 9 tarama raporunun Bakanlar Konseyi'nde tartışılmakta olduğu, toplam 11 başlığın müzakerelere açıldığı, 1 adet başlığın da geçici olarak kapatıldığı belirtiliyor.

Sivil toplumu kuruluşlarının idari kapasitelerinin geliştirilmesi, sosyal diyalog, kültür, sosyal kapsama, çocuklar ve bölgesel konularla ilgili projelere mali kaynak aktarıldığı belirtiliyor. Katılım Öncesi Mali Yardım (IPA) kapsamında 2009 yılında Türkiye'ye toplam 567 milyon €'luk IPA kriz önlemleri mali paketi çerçevesinde ve çok taraflı programlar kanalıyla Türkiye'ye 52,5 milyon €'luk kaynak aktarıldığı vurgulanıyor. Özellikle enerji verimliliği yatırımları, yenilenebilir enerji ve AB'nin KOBİ'lere yönelik düzenlemelerinin Türkiye'ye uyarlanması çalışmalarına kaynak aktarıldığına işaret ediliyor. Çok Yıllı Planlama Belgesi 2009-2011'in AB Komisyonu tarafından 29 Temmuz 2009'da kabul edildiği hatırlatılıyor ve mali desteğin yargı reformu gibi AB müktesebatının öncelikli olarak uyarlanması gereken bölümlerini konu alan öncelikli alanlara yoğunlaştığına dikkat çekiliyor.

1. Siyasi Kriterler

1.1. Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü

Ergenekon suç örgütüne yönelik soruşturmalar devam etmektedir. Suçlamalar hükümeti devirmeye ve silahlı ayaklanma başlatmaya teşebbüsü de içermektedir. Ekim 2008'de başlayan yargı süreci devam etmektedir. Mart 2009'da mahkemeye sunulan ikinci iddianame üç emekli general ve bir jandarma komutanının da yer aldığı 56 zanlıyı kapsamaktadır. 52 zanlıyla ilgili olan üçüncü iddianame Temmuz ayında mahkemeye sunulmuştur. Bu dava Türkiye'nin ilk defa olarak bir darbe girişimine karşı başlattığı ilk geniş kapsamlı soruşturmadır.

Demokratik Toplum Partisi'ne (DTP) yönelik olarak Kasım 2007'de başlayan kapatma davası hala sonuçlandırılmamıştır. 14 Mart 2009'da Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu Türkiye'de siyasi parti kapatmayla ilgili yasal düzenlemeler konusunda bir görüş yayınlamıştır. Buna göre Anayasa'nın 68. ve 69. maddeleri, Siyasi Partiler Yasası'nın ilgili maddeleri Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu'nun 11. maddesiyle çelişmektedir. Türk makamları bu konuda gerekli değişikliği henüz gerçekleştirmemiştir.

Anayasa

- Anayasa reformuyla ilgili siyasi ve sosyal tartışmalar devam etmiştir. Temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması ve AB standartlarıyla uyum için 1982 Anayasası'nı gözden geçirilmesi gereğiyle ilgili toplumsal bilinç oluşmuştur.
- Siyasi partiler arasında anayasa reformu konusunda bir uzlaşmaya varılmamıştır. Bir grup akademisyen tarafından 2008'de hazırlanan taslakla ilgili sürecin devamı gelmemiştir.
- Hükümet yaptığı bir çok açıklamaya rağmen anayasayı değiştirmekle ilgili hiçbir öneri ileri sürmemiştir.

TBMM

- Mart 2009'da Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu kurulmuştur.

Cumhurbaşkanlığı

- Cumhurbaşkanı siyasi aktörler ve sivil toplum arasında bir uzlaştırıcı rol oynamıştır. AB sürecinin önemini defalarca hatırlatmıştır. AB reformlarının hızlandırılması için çağrıda bulunmuştur.
- Dış politikada etkin bir rol almıştır. Irak'ı ziyareti Kürt sorunuyla ilgili olarak olumlu bir gelişmedir.

Hükümet

- Yerel seçimlerden sonra kabine değişikliği gerçekleşmiştir.
- AB ve siyasi reform sürecine bağlılık ifade edilmiştir. Katılım Ortaklığı'nda gerekli görüldüğü üzere Ulusal Program kabul edilmiştir.
- Devlet Bakanı unvanıyla sadece AB katılım müzakereleriyle ilgilenmek üzere Başmüzakereci atanmıştır. Başmüzakereci bakanlıklar arası eşgüdümü geliştirmiştir.
- AB Genel Sekreterliği Başmüzakereci'ye bağlanmıştır. Haziran ayında çıkarılan yasa ile ABGS'nin yetkileri artırılmış ve yetki alanı genişletilmiştir. Yeni yapısıyla ABGS daha etkin olacaktır.
- Kabine değişikliğinden sonra Reform İzleme Grubu iki ayda bir toplanmaya başlamıştır.
- Siyasi gücüne rağmen hükümet siyasi reformları sürdürme yönünde sınırlı başarı göstermiştir.
- 29 Mart yerel seçimleri adil ve özgür bir şekilde gerçekleşmiştir.
- Yerel seçimler öncesinde Yüksek Seçim Kurulu seçmen olabilmek için gerekli konularla ilgili birbiriyle çelişen açıklamalar yapmıştır.
- Yerel seçimlerde seçilen kadın belediye başkanı sayısı çok azdır.
- Yerel yönetime verilen yetkilerin genişletilmesi konusunda ilerleme sağlanmamıştır.
- Yerel yönetimlerin saygınlığının artırılması için iç ve dış denetim yapılması gereklidir.
- Bazı belediyeler vatandaşın belediye kararlarına erişimine izin vermemektedir.
- Vatandaşların yerel yönetime katılımını artırmaya yönelik kent konseyi yapısının oluşturulması alanında ilerleme sağlanmamıştır.

Kamu Yönetimi

- Temmuz ayında kabul edilen yönetmelik ile vatandaşlara daha iyi hizmet sunabilmek için uyulması gereken ilkeler ve süreçler belirlenmiştir. Yönetmelik elektronik hizmetler ve bilgiye ulaşım konularıyla ilgilidir. Engelliler için de bazı önlemleri içermektedir.
- 170 yönetmelik sadeleştirilmiş, 421 idari doküman da uygulamadan kaldırılmıştır.
- Aşırı bürokrasinin azaltılması ve yasal etki analizlerinin yapılması konularındaki ilerlemeler yetersizdir.
- Kamu Maliyesi Yönetimi ve Denetim Yasası'nın uygulanması gerçekleşmemiştir.
- Etkin ve bağımsız bir iç denetim sistemi oluşturulmamıştır.
- Strateji geliştirme birimlerinin idari kapasitesi güçlendirilmelidir.
- Aralık 2008'de Anayasa Mahkemesi Ombudsman Yasası'nı iptal etmiştir.
- Kamu yönetimi alanındaki gelişmeler sınırlıdır.

Sivil - Asker İlişkisi

- Haziran 2009'da TBMM askeri personelin barış zamanlarında sivil mahkemelerde yargılanmasının önünü açan yasayı onaylamıştır. Bu yasayla askeri mahkemelerin barış zamanında sivilleri yargılayabilme yetkisi alınmıştır. Türkiye bu alanda AB ile uyumlu hale gelmiştir. Ancak CHP bu yasayı iptal edilmesi için Anayasa mahkemesine başvurmuştur.
- Jandarma Örgütü ve Görevleri Yönetmeliği Mart 2009'da değişikliğe uğramıştır. Bu haliyle polis ve jandarmanın şehir ve kırsal alanlardaki faaliyetleri belirlenmiştir.
- Askeri mahkemelerin işleyişi AB standartlarına uymalıdır.
- Yüksek rütbeli ordu mensupları ulusal ve dış politika alanında, Güney Doğu Anadolu, laiklik ve siyasi partiler gibi kendi yetkilerini aşan konularda fikirlerini açıklamaya devam etmiştir.
- Genel Kurmay Başkanı Ergenekon davasıyla ilgili olarak açıklama yaparak yargıyı baskı altına almıştır.
- Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) rol ve görevlerini tanımlayan ve askere geniş bir hareket alanı tanıyan hükümler içeren TSK İç Hizmet Kanunu ve Milli Güvenlik Kurulu Kanunu'nun değiştirilmeleri konusunda bir gelişme kaydedilmemiştir.
- 1997 EMASYA (Emniyet Asayiş Yardımlaşma) Protokolü değişmemiştir ve hala yürürlüktedir.
- TBMM'nin askeri bütçe ve harcamalar üzerindeki denetiminin güçlendirilmesi konusunda ilerleme sağlanamamıştır.
- Birçok satın alma projesinin karşılandığı Savunma Sanayi Destek Fonu bütçe dışında fonlanmaktadır.
- Parlamentonun savunma ve güvenlik politikası üretme yetkisi bulunmamaktadır.
- Sayıştay askeriye ait varlıkların denetimini fiili olarak yapmamaktadır.
- Güvenlik kurumlarına iç denetim sağlayacak olan 2003 tarihli Kamu Maliyesi Yönetimi Yasası tümüyle uygulamaya konulmamıştır.

Adli Sistem

- Hükümet Ağustos ayında yargı sistemi reform stratejisini onaylamıştır. Bu strateji yargının bağımsızlığı, etkinliği ve tarafsızlığıyla ilgilidir. Stratejinin uygulanması için bir eylem planı da kabul edilmiştir.
- Yargının tarafsızlığı hakkında kaygılar sürmektedir. Yüksek Hakimler ve Savcılar Kurulu'nun yapısıyla ilgili bir gelişme olmamıştır.
- Savcılar yargıçların telefonlarının dinlenebilmesi için mahkeme kararı talep edebilmektedir.
- Şemdinli davası sonuçlandırılmamıştır.
- Üst düzey yargı görevlilerinin yaptığı siyasi yorumlar davalarla ilgili tarafsızlıklarına ilişkin şüpheye neden olmuştur.
- Haziran 2007'de faaliyete geçmesi öngörülen bölgesel temyiz mahkemelerinin kurulmasına ilişkin bir ilerleme kaydedilmemiştir.
- Kamuoyunda izlenen davalar soruşturmaların kalitesi hakkında soru işaretleri uyandırmıştır.
- Ergenekon davası, Malatya'da üç Protestan'ın öldürülmesi, Hrant Dink davası polis, jandarma ve yargı arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesi gereğini ortaya koymuştur. Özellikle Hrant Dink'in öldürülmesi öncesinde güvenlik kuvvetlerinin gelen ihbarlar karşısında önlem alma konusunda ihmalkar davranması bu gerekliliği desteklemektedir. Bu davayla ilgili olarak Samsun, Trabzon ve İstanbul'da devam eden davalar Dink'in ailesinin talebine karşın birleştirilmemiştir.
- Ergenekon davası için gözaltına alınan kişilerin haklarıyla ilgili ihmaller bulunmaktadır.

Yolsuzlukla Mücadele

- Yolsuzlukla mücadelede kaydedilen gelişme sınırlıdır.
- GRECO önerileri ve OECD Rüşvetle Mücadele Sözleşmesi'ni dikkate alarak ilgili yasalarda değişiklikler yapılmıştır.
- Hükümet kapsamlı bir yolsuzlukla mücadele stratejisi hazırlamak için devlet kurumları ve Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu ile işbirliği içinde sivil toplum kuruluşlarını da dahil ederek bir danışma süreci başlatmıştır.
- Deniz Feneri davasıyla ilgili olarak Türkiye'de cezai takibat başlamıştır. Ancak davayla ilgili iddianame mahkemeye sunulmamıştır.
- Kamu Etik Yasası'nın akademisyenler, yargı ve TSK mensuplarına uygulanmasıyla ilgili gelişme olmamıştır.
- Yolsuzlukla ilgili davalarda milletvekillerinin dokunulmazlığının sınırlandırılması konusunda bir ilerleme sağlanmamıştır.
- Milletvekillerinin mal beyanlarının doğruluğu denetlenmemektedir.
- Siyasi partilerin ve seçim kampanyalarının finansmanının saydamlaştırılmasıyla ilgili yasa oluşturulmamıştır.
- Seçim kampanyalarının finansmanını denetleyecek bir devlet kurumu yoktur.
- Sayıştay'ın yeniden yapılandırılması ve güçlendirilmesiyle ilgili ilerleme kaydedilmemiştir.
- Yolsuzluk genel bir sorun olmaya devam etmektedir.

1.2. İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması

Uluslararası İnsan Hakları Hukukuna Uyum

- Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi 18 Aralık 2008'de yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşmeye ek ihtiyari sözleşme Eylül 2009'da imzalanmıştır.
- BM İşkenceyle Mücadele Sözleşmesine Ek İhtiyari Protokol (OPCAT) 2005'te imzalanmış olmasına rağmen halen yürürlüğe konulmamıştır; TBMM'de görüşülmeyi beklemektedir.
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin üç ek protokolü onaylanmamıştır.
- Raporlama süresinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni ihlal ettiğini belirleyen 381 karar almıştır. AİHM bu davaların 1/3'ünde adil yargılanma, özgürlük ve güvenlik haklarının ihlal edilmiş olduğunu belirlemiştir.
- AİHM kararlarının büyük bir çoğunluğu uygulamaya geçirilmesinde ilerleme kaydedilmiştir.
- G.Kıbrıs-Türkiye davasında K. Kıbrıs'ta yaşayan Rumların mülkiyet haklarıyla ilgili sınırlamalar ve kayıp kişilere ilişkin AİHM kararı uygulanmayı beklemektedir.
- İnsan hakları konusunu birden fazla devlet kurumu takip etmektedir.
- İnsan hakları savunucuları çalışmalarını yüzünden cezai yaptırımlarla karşı karşıya kalmaktadır.
- Kaynak kısıtları ve kamuoyunun ilgisizliği nedeniyle insan hakları kuruluşları çalışmalarını güçlekle yapabilmektedir.
- Ombudsman Yasası Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Bu makamın kurulması için Anayasa'nın değiştirilmesi gereklidir.

Medeni ve Siyasi Haklar

- İşkence ve kötü muamelenin engellenmesi için çaba gösterilmektedir.
- Vatandaşların polis, sahil güvenlik ve jandarmayla ilgili şikayetlerini araştırmak üzere bir yapı oluşturulmuştur. Bu yapının çalışmaya başlaması için İçişleri Bakanı'nın kararı beklenmektedir.
- Avrupa Konseyi İşkenceyi Önleme Komitesi Haziran ayında Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyaretle ilgili rapor hazırlandıktan sonra hükümetin işkence ve kötü muameleye sıfır tolerans politikasına ne kadar sadık kaldığı anlaşılacaktır.
- BM İşkenceyle Mücadele Sözleşmesine ek İhtiyari Protokol (OPCAT) 2005'te imzalanmış olmasına rağmen halen yürürlüğe konulmamıştır.
- Adli Tıp Kurulu dışında adli tabipler mahkeme tarafından dikkate alınmamaktadır.
- İnsan hakları ihlallerinin cezasız kalmasıyla ilgili olarak Engin Ceber'in ölümünde sorumluluğu bulunan 60 polis memuruyla ilgili dava hala sonuçlandırılmamıştır.
- İnsan hakları ihlallerinin cezasız kalmaması gereklidir.
- Ahmet Kaymaz ve 12 yaşındaki oğlu Uğur'un öldürülmesiyle ilgili davaya konu dört polis beraat etmiştir. Kaymaz ailesi AİHM'ye başvurmuştur.

Adalete erişim alanında:

- Şehirlerde tutukluların istekleri üzerine hemen avukat sağlanırken, kırsal bölgelerde özellikle Güneydoğu Anadolu'da tutuklulara avukat sağlanamamaktadır.
- 15-18 yaş arasındaki çocuklar terörle mücadele yasası kapsamında gösterilere katılmaktan ötürü göz altına alındıklarında avukat sağlanması talepleri hemen yerine getirilmemektedir.
- Tutukluların yasal hakları konusunda bilinçlendirme artırılmalıdır.
- Hapishane koşullarında iyileşme sağlanmıştır.
- Eski hapishaneler kapatılmalı ve yeni hapishaneler inşa edilmelidir.
- Hapishane reform programının uygulanmasında hapishaneler arasında eşitsizlik bulunmaktadır. Tutukluların toplu olarak katıldığı faaliyetlerin ve rehabilitasyon programlarının düzenlenmesi kadro yetersizliği olan hapishanelerde mümkün olmamaktadır.
- Hapishanelerde koşullarda barınan tutuklu sayısı artmaktadır. Son birkaç yılda olağan sayının iki katına ulaşılmıştır.
- Hapishanelerin denetlenmesiyle ilgili kurallar OPCAT'ye uygun değildir.
- Beden ve ruh sağlığıyla ilgili tedavi olanakları yetersizdir. Sürekli bakım gerektiren ağır hastalıklar sahip tutukluların salıverilmesi için yeterli sebep olarak görülmemektedir.
- Hapishane personelinin mahkumlara kötü davrandığına dair bildirimler bulunmaktadır.

İfade özgürlüğü alanında:

- Türk Ceza Yasası'nın 301. maddesinin ifade özgürlüğünü kısıtlamak için sistemli bir şekilde kullanılmasından vazgeçilmiştir. Bu maddede değişiklik yapılması sonrasında açılan dava sayısı azalmıştır. Bununla birlikte Türk yasaları ifade özgürlüğünü tam olarak güvence altına almaktan uzaktır.
- TCK'nın 125, 131, 214, 216, 217, 218, 220, 312, 314, 318. ve 226. maddeleri ile Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun ve Atatürk'ü Koruma Kanunu yargı tarafından farklı yorumlanmakta ve ifade özgürlüğüyle ilgili davalar açılmaktadır.
- 200 aydının başlattığı "Ermenilerden özür kampanyası" sonucunda 30bin imza toplanmış ve ülke genelinde bir tartışma süreci başlamıştır.

- Kamuoyunda hassas olarak değerlendirilen Kürt sorunu, azınlık hakları, ordunun rolü, Atatürk'ün mirası gibi konularda geniş kapsamlı tartışmalar yapılmaya başlamıştır.
- Doğan Medya Holding'e yönelik vergiyle ilgili iki hukuki girişim ve vergi dairesi tarafından verilen ceza bu grubun ekonomik gücünü zayıflatmakta ve basın özgürlüğünü hedef almaktadır. Vergiyle ilgili bu davalarda verginin orantısallığı ve adil olması ilkeleri dikkate alınmalıdır.
- Politikacılar kişisel haklarını ihlal edildiği görüşüyle yazar, gazeteci, yayıncı ve başka politikacılara yönelik dava açmışlardır.
- Genel Kurmay Başkanlığı Güneydoğu Anadolu'da meydana gelen olaylarla ilgili bilgilere ulaşılmasını engellemiştir.
- Önde gelen siyasi liderler halkı Doğan Medya Holding'in gazete ve televizyon kanallarını boykot etmeye çağırmıştır.
- İnternet siteleri sık sık yasaklanmaktadır. Youtube sitesine erişim Mayıs 2008'den beri engellenmektedir. Facebook, Google ve diğer sitelere açılan davalar sonuçlandırılmamıştır.

Dernek kurma ve barışçı toplanma özgürlüğü alanında:

- Gösterilerde orantısız güç uygulayan polislerin tespiti için kaskların üzerine kolay görünebilen numaralar yazılması uygulaması ülke genelinde başlamıştır.
- Polisin görev ve sorumluluklarıyla ilgili olarak 2007'de yürürlüğe giren yasanın uygulanmasıyla ilgili sorunlar olduğu bildirilmektedir.
- Polisin olağan kimlik kontrolleri sırasında vatandaşlara kötü muamele ettiği bildirilmektedir.
- Orantısız güç kullanan güvenlik kuvvetlerine karşı açılan davalar etkin bir şekilde yürütülmemektedir.
- Nevruz ve 1 Mayıs kutlamaları barış içinde gerçekleşmiştir. Ancak Güneydoğu Anadolu'da şiddet içeren eylemlere rastlanmıştır.
- Özellikle Güneydoğu Anadolu'da sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerinin kamerayla kaydedilmesi ve soruşturma açılması uygulamaları devam etmiştir.
- Dernekler ve bunlara üye olanların sayısında artış gerçekleşmiştir.
- Danıştay üniversitelerde görev yapan öğretim görevlilerinin dernek kurma haklarını engelleyen YÖK kararını iptal etmiştir.
- Temyiz mahkemesi Lambda İstanbul Dayanışma Derneği'nin kapatılma kararını iptal etmiştir. Ancak mahkeme kararı Lambda'nın "lezbiyen, gay, biseksüel, travesti ve transseksüel davranışları teşvik etmemesi" koşulunu getirmiştir. Bu koşul AB'nin eşcinsel düşmanlığını ve ayrımcılığın önlenmesi standartlarıyla uyumlu değildir.
- Askerler tarafından okutulan milli güvenlik derslerinin müfredattan kaldırılması yönünde basın bildirisi yayınlayan Özgür-Der hakkında kapatma davası açılmıştır. İnsan Hakları Derneği'nin İstanbul şubesinin kapatılması davası sürmektedir. Bu davalar İstanbul Valisi'nin şikayeti üzerine açılmıştır.
- Yurtdışından (AB fonları da dahil) mali bağış sağlayan derneklerin bunu ayrıntılı belgelerle ilgili makamlara bildirme zorunluluğu dernekler üzerine yük getirmektedir.
- Uluslararası vakıf ve derneklerin yerel temsilcilikler açabilmesi için kayıtlarda güçlükler çıkarılmaktadır. (Uluslararası Kriz Grubu ve Raoul Wallenberg Enstitüsü örneklerinde olduğu gibi)
- Sendikaların gösteri hakları sınırlıdır.
- Sivil toplum kuruluşlarının rolünün önemi konusunda kamuoyu bilinci artmaktadır. Ancak STK'lar ve hükümet arasındaki diyalogun bir yasal çerçevesi bulunmamaktadır. Hükümet ve STK'lar arasında güven ilişkisi bulunmamaktadır.

İnanç özgürlüğü alanında:

- Yabancı din adamlarının çalışma izini alabilmelerine dair kısıtlamalar azalmaktadır.
- Dışişleri Bakanı ve İçişleri Bakanlığı temsilcileri de dahil olmak üzere Türk makamları gayri müslim din gruplarını sorunlarını dinlemek amacıyla bahar aylarında ziyaret etmiştir.
- Aralık 2008'de Kültür Bakanı ilk Alevi Enstitüsü'nün açılışına katılmış ve devlet adına Alevilerden özür dilemiştir. Başbakan Alevilerin iftar davetine katılmıştır. Hükümet Alevilerin sorun ve beklentileri konusunda tartışma başlatmıştır.
- Üç belediye Cem Evlerini ibadet yeri olarak tanımış ve camilere sağlanan ayrıcalıkları sağlamıştır.
- Ankara, Antalya ve İstanbul idari mahkemeleri Alevi öğrencilerin din derslerinden muaf tutulabileceği konusunda karar almıştır.
- Anayasanın 24. maddesi ve milli eğitim yasasına göre ilk ve ortaokullarda din eğitimi zorunlu olmaya devam etmektedir.
- AIHM din derslerinin dinler hakkında genel bilgi vermeyip sadece Müslümanlıkla ilgili bilgiler verildiğini tespit ettikten sonra Türkiye'den bu derslerin içeriğini değiştirmesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 1 no.lu protokolünün 2. maddesine uyum sağlaması gerektiğine karar vermiştir. Bu karar uygulamaya konulmamış ve bu derslerin içeriğinde bir değişiklik yapılmamıştır.
- Gayri Müslim din adamlarının eğitimine dair kısıtlamalar sürmektedir.
- Heybeliada Rum Ortodoks Ruhban Okulu açılmamıştır.
- Ermeni Patriğinin bir üniversitede Ermeni dili kürsüsü kurulmasına ilişkin önerisi değerlendirilmeyi beklemektedir.
- Rum Ortodoks Patriği "Ekümenlik" unvanını kullanamamaktadır.
- Kimlik kartlarında kişinin hangi dine mensup olduğu yazılmakta ve bu ayrımcılığa yol açmaktadır.
- Cem Evleriyle ilgili iki dava mahkemede sonuçlandırılmayı beklemektedir.
- Alevi ve Bektaşî Birlikler Federasyonu Alevilere karşı ayrımcı yayınlar yapan üç gazeteye dava açmıştır.
- Gayri Müslim din adamlarına ve ibadet yerlerine karşı saldırılar olmaktadır. Adana'da Incil satan bir kitapevi şubat ayında ikinci kez saldırıya uğramıştır.
- Misyonerler, ülke bütünlüğüne bir tehdit olarak algılanmaya devam etmektedir.

Ekonomik ve Sosyal Haklar

Kadın hakları alanında:

- Mart 2009'da TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu kurulmuştur.
- İşçi sözleşmesi altındaki kamu personelinin ücretli doğum izni 16 haftaya çıkarılmıştır.
- Cinsiyet eşitliğiyle ilgili bilinçlendirme kampanyaları devam etmektedir.
- Savcı ve hakimlerin kadınlara yönelik şiddet konusunda eğitimleri devam etmektedir.
- Cinsiyet eşitliğinin sağlanmasındaki güçlükler sürmektedir.
- Kadınların ulusal ve bölgesel düzeyde siyasi hayata katılımı çok düşüktür. 2009 yerel seçimlerinde bu durum değişmemiştir. Partiler seçim öncesindeki söylemlerinin tam tersi hareket etmiş ve kadın adayları seçilebilecekleri yerlerden listeye koymamıştır.
- Kadınların iş yaşamına katılımı düşük seviyede olmaya devam etmektedir.
- Kadınların eğitime katılımı OECD ve AB ülkeleri arasında en düşük seviyededir.
- Aile içi şiddet, namus cinayetleri ve zorla erken evlilikler sorun olmaya devam etmektedir.
- Türk kadını yasal haklarının neler olduğunu bilmemektedir. Bu konuda daha fazla çaba gereklidir.

- Aile mahkemeleri kadının korunmasına yönelik kararları kısa sürede alamamaktadır.
- Kadın sığınma evlerinin sayısının çoğaltılması gerekmektedir.
- STK'lar ve hükümet arasında yeterli bir diyalog bulunmamaktadır.

Çocuk hakları alanında:

- Okul öncesi eğitim alan çocukların sayısında artış olmuştur. Okul öncesi eğitim veren öğretmenlerin sayısında da artış olmuştur.
- 2005 yılı çocukları Koruma Kanunu uyarınca 81 ilde çocuk mahkemeleri kurulmalıdır. Çocuk Ağır Ceza Mahkemeleri sadece 7 ilde mevcuttur.
- İlkokula kayıt oranlarında ülkenin doğusu batısı arasındaki fark %10'dan fazladır.
- Çocuk istihdamının engellenmesi alanında ilerleme sağlanmamıştır. Denetim sistemi bulunmamaktadır.
- Terörle Mücadele Yasası üzerindeki değişiklikler ve TCK'nın 220 ve 314 numaralı maddeleri 15-18 yaş arasındaki çocukların yetişkin olarak yargılanmasına olanak sağlamaktadır. Bu yasalara dayanılarak çocukların yetişkin olarak yargılandığı davalarda artış kaydedilmiştir. Özellikle Güneydoğu Anadolu'da gösterilere katılan çocuklar "terör örgütü mensubu olmak" suçuyla yargılanmakta ve orantısız cezalara çarptırılmaktadır. Yargı kararları polisin beyanına göre alınmakta, delillere başvurulmamaktadır.
- Tutuklu çocukların gözaltından hakim önüne çıkarılana dek avukata erişimi engellenmektedir.
- İslahevlerinin yetersizliği nedeniyle çocuk mahkumların büyük bir çoğunluğu sorgulama öncesinde yetişkin mahkumlarla aynı koşullarda bulundurulmaktadır.
- Çocukların gözaltı merkezlerinin koşulları iyileştirilmelidir.

Engelli hakları alanında:

- BM Engelli Hakları Sözleşmesi onaylanmıştır.
- Zihinsel engelliler ile ilgili alanlarda gelişme kaydedilmemiştir. Zihinsel engellilerin hakları, kendilerine tedavi olma ya da olmama seçeneğinin verilmesi konularındaki sorunlar devam etmektedir.
- Zihinsel engellilerin rızaları dışında hastaneye kapatılmalarını engellemek üzere Medeni Kanun'da değişiklik yapılmamıştır.
- Zihinsel engellilerle ilgilenen sağlık kuruluşlarını denetleyen bir makam bulunmamaktadır.
- Zihinsel engellilerin tedavileriyle ilgili programlar geliştirilmeli, gönüllü çalışmalar teşvik edilmeli, hastaların bulunduğu fiziki koşullar iyileştirilmelidir.
- Engelliler kamu hizmetlerinden yeterli düzeyde yararlanamamaktadır. YSK'nın aldığı iki karar engellilerin yerel seçimlerde oy kullanabilmelerini olumsuz etkilemiştir.
- Fiziksel ve zihinsel özürli kişilerle ilgili istatistiklerin yetersiz oluşu bu alanda politikaların oluşturulmasını güçleştirmektedir.

Sendikal haklar alanında:

- 1 Mayıs'ın Emek ve Dayanışma Günü olarak ilan edilmesi ve işçi sendikalarının Taksim'de gösteri yapmasına izin verilmesi önemli iki sembolik adımdır.
- Türkiye sendikal haklarda Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) sözleşmeleri ve AB standartlarına uymalıdır.
- Sosyal diyalog mekanizmaları zayıftır.
- Toplu sözleşmeler kapsamındaki işçi sayısı düşük seviyededir.
- KESK üyeleri Güneydoğu Anadolu'da terörle mücadele yasası kapsamında gözaltına alınmıştır.

Ayrımcılıkla savaş politikaları alanında:

- Ayrımcılıkla mücadele anayasaya dahil edilmiş olmakla birlikte yasal çerçeve AB müktesebatıyla genel olarak uyumlu değildir.
- Çalışma alanında ayrımcılıkla mücadele başarılı değildir, lezbiyen, gay, biseksüel ve transseksüeller işyerlerinde ayrımcılıkla karşılaşmakta ve işten çıkarmalar yaşanmaktadır.
- Türk Ceza Yasası'ndaki "kamu ahlakına aykırı" ve "teşhircilik" kavramları farklı cinsel tercihleri olan kişilere karşı ayrımcılık uygulanmakta kullanılmaktadır.
- Kabahatler Kanunu transseksüelleri cezalandırmak amacıyla sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır.
- Eşcinsel düşmanlığı fiziki ve cinsel şiddet saldırılarıyla sonuçlanmaktadır. Transseksüel ve travestilerin öldürülme olayları endişe vericidir. Mahkemeler "ağır tahrik" ilkesini transseksüel ve travestilere karşı kullanmaktadır.
- Türk Silahlı Kuvvetleri sağlık yönetmeliği eşcinselliği ruhsal bir hastalık olarak nitelendirmektedir ve eşcinsellerin askerlik yapamayacağını belirtmektedir. Eşcinsel olduklarını bildirerek askerlik görevinden muaf tutulmak isteyen kişilerden bunu fotoğraf ya da aşağılayıcı sağlık muayeneleriyle ispat etmeleri istenmektedir.

Mülkiyet hakları alanında:

- Raporlama döneminde Dernekler Yasası'nın uygulamaya konulması sorunsuz gerçekleşmiştir.
- Şubat 2008'de kabul edilen Dernekler Yasası üçüncü kişilere satılan ya da üçüncü kişiler tarafından kullanılmakta olan mülkleri kapsamamaktadır.
- Mor Gabriel Süryani Ortodoks Manastırı'nın mülkiyet sorunu çözümlenmemiştir.
- Mart 2009'da AİHM Türkiye'nin Ortodoks kilisesinin Bozcaada'daki mülkiyet hakkını ihlal ettiğine karar vermiştir.
- Süryanilerin mülkiyet sorunları çözümlenmemiştir.

Azınlık Hakları, Kültürel Haklar ve Azınlıkların Korunması

Azınlık hakları alanında:

- Azınlık hakları konusunda ülke genelinde bir tartışma başlamıştır. STK'lar ve akademisyenler özellikle azınlıkların eğitim hakları konusunda raporlar yayınlamıştır.
- Okul kitaplarından azınlıklarla ilgili ayrımcı ifadelerin çıkarılmasına başlanmıştır.
- Türkiye'nin BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'ne (ICCPR) azınlıkların hakları konusunda koyduğu çekince ve BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'ne (ICESCR) eğitim hakkı konusunda koyduğu çekince endişe vericidir.
- Türkiye Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi'ni ve Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı'nı imzalamamıştır.
- Türkiye Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri ile diyalog kurarak azınlıkları kamu hayatı ve azınlık dillerinde yayın konularını ele almalıdır. Bu çalışma Türkiye'nin azınlık hakları konusunda AB'ye uyum sağlamasını kolaylaştıracaktır.
- Rum azınlıkların eğitim ve mülkiyet hakları sorunları Gökçeada ve Bozcaada'da dahil olmak üzere devam etmektedir. Rum okullarında iki müdür olması konusu devam etmektedir.

- “Sarı Gelin” belgeselinin okullarda dağıtımını Ermenilerin talebi üzerine durdurulmuştur. Ancak dağıtıma devam edilmesi ya da tamamen durdurulması konusu il milli eğitim müdürlüklerinin kararına bırakılmıştır.
- Aralık 2008’de İsrail’in Gazze’ye saldırılarda bulunması üzerine Yahudi azınlığa yönelik nefret dolu söylemler baş göstermiştir. Cumhurbaşkanı ve Başbakan antisemitizmi kınayan açıklamalarda bulunmuştur.
- Türkiye kültürel çeşitlilik ve azınlık haklarının korunması alanında AB standartlarına ulaşmak için çaba sarf etmelidir.

Kültürel haklar alanında:

- Kürtçe yayın yapan TRT-6 televizyon kanalı yayına başlamıştır.
- Mardin Artuklu Üniversitesi “Yaşayan Diller Enstitüsü” kurarak Kürtçe eğitim vermek üzere YÖK’e başvuruda bulunmuştur.
- TRT radyosu Ermenice yayın yapmaya başlamıştır.
- Yerel seçim kampanyaları sırasında politikacılar yasak olmasına rağmen Kürtçe konuşabilmişlerdir.
- Kürtçe konuşan ya da Kürtçe tebrik gönderen Kürt politikacılara karşı açılan davalar beraat kararıyla sonuçlanmış; savcılar tarafından bu kararlar sıklıkla temyize gönderilmiştir.
- Güneydoğu Anadolu’da bazı belediyeler vatandaşa Kürtçe hizmet vermeye başlamıştır.
- Kürtçe kullanmaktan ötürü DTP’ye yönelik suçlamalar devam etmektedir.
- Televizyonlarda Kürtçe öğreten eğitim programlarına izin verilmemektedir.
- Özel televizyon kanallarının Kürtçe eğlence ya da siyasi tartışma programlarına izin verilmemektedir.
- Anadili Türkçe olmayan çocuklar anadillerini Türk eğitim sistemi çerçevesinde öğrenememektedirler.
- Afyon Kocatepe Üniversitesi’nde Kürtçe eğitim görmek isteyen öğrencilere yönelik açılan davada AIHM Türkiye’yi haksız bulmuştur.
- Türkçe konuşmayanların kamu hizmetlerine erişimi önündeki engellerin aşılmasına yönelik önlem alınmamıştır.

Romanlar:

- Romanların sorunlarıyla ilgili ilerleme kaydedilmemiştir.
- Yabancıların Seyahat ve Yerleşme Yasası’nda değişiklik yapılmamış olması Türk olmayan çingeneler ve ülkesiz kişilere karşı ayrımcılığı teşvik etmekte, bu kişilerin Türkiye’den ihraç edilmesi için İçişleri Bakanlığına geniş yetkiler vermektedir.
- Romanların sorunlarını çözmek üzere kapsamlı bir strateji ve hazırlanmalıdır.
- Türkiye romanların taleplerine rağmen “Romanların Topluma Katılımında Onyıl 2005-2015” stratejisine taraf olmamıştır.
- Romanlar eğitim, istihdam ve sağlık hizmetlerine erişimde ayrımcılıkla karşı karşıya kalmaktadır.
- Romanların ikamet ettiği bölgelerin yıkımı devam etmektedir. Sulukule yıkımıyla ilgili Başbakanlık İnsan Hakları Komisyonu raporu yayınlanmamıştır. Avrupa Konseyi insan hakları standartlarına aykırı bir şekilde burada yerlerinden edinen kişilere yıkım öncesinde yerleşim bölgesi gösterilmemiştir.

Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinde Durum

- Türkiye’ye yönelik ölümlerle sonuçlanan terörist şiddet, 2008 sonlarından itibaren göreceli olarak hafiflemesine rağmen devam etmiştir. Aralık 2008’de AB terörle mücadelede Türkiye’ye verdiği desteği

tekrar teyit etmiş ve konunun insan hakları, temel özgürlükler ve uluslararası hukuk çerçevesinde ele alınması gerektiğini vurgulamıştır.

- Cumhurbaşkanı'nın Irak ziyareti ve Bölgesel Kürt Yönetimi ile yakınlaşma, Kürt sorununun olası çözümüne ilişkin olumlu bir hava yaratmıştır. Bu konuda kamu ve siyaset otoriteleri ile muhalefet ve sivil toplumu da kapsayan güçlü bir tartışma başlamıştır.
- Hükümet yaz döneminde Kürt sorununun barışçıl çözümü için hazırladığı kapsamlı planın haberini vermiş, ancak, içeriğine ilişkin herhangi bir açıklamada bulunmamıştır.
- Hükümetin Mayıs 2008'de açıkladığı Güneydoğu Anadolu Projesi'ni (GAP) tamamlama ve bölgenin sosyoekonomik kalkınmasına katkı planı için ek kaynak ayrılmıştır. 2008'de GAP'ın toplam kamu yatırımlarındaki oranı %12'ye yükselmiştir. Sulama, yol taşımacılığı, sağlık ve eğitim alanlarına ağırlık verilmiştir. GAP yönetim birimi Ankara'dan Şanlıurfa'ya taşınmıştır.
- Önceki yıllardan farklı olarak 2009'daki Nevruz kutlamaları genelde çatışmasız geçmiştir. Bölge valilikleri kutlamalara izin vermişler, polis ve göstericiler arasında sürtüşme çıkmamıştır.
- Haziran ayında hükümet Türkiye-Suriye sınırının mayından arındırılmasına ilişkin bir yasa çıkarmış, anti-personel ve anti-tank mayınlarının temizlenmesinin gelecek beş yıl içinde, Savunma Bakanlığı yönetiminde, ve gerekirse kamu ihalesi kurallarına bağlı olarak gerçekleştirilmesi kararı alınmıştır.
- Söz konusu yasada, mayından arındırma işleminin bazı durumlarda, arazinin temizlik sonrasında 44 yıllığına tarım için kullanılmasına karşılık özel şirketlere verilebileceğini belirtmiştir. Muhalefet partisi CHP bu düzenlemenin milli çıkarlara aykırı olduğu gerekçesiyle konuyu Anayasa Mahkemesi'ne şikayet etti. Temmuz'da davayı kabul ederek, yasanın kısmen iptaline karar vermiştir, ancak, bu karar mayın temizleme çalışmalarına etki etmeyecektir.
- Terörizm olgusunu çok geniş tanımlayan Terörle Mücadele Yasası'nın uygulanmasında ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü gibi temel hakların bölgede uygunsuzca kısıtlanması sonucunu doğurmuştur. Birkaç davada, özellikle Kürt meselesi konusunda şiddet içermeyen görüşler cezalandırılmıştır.
- Nisan 2009'dan itibaren birkaç yüz DTP üyesi ve yöneticisi terörist yapılı KCK'ya üyelik iddiasıyla göz altına alınmıştır. Aynı tip bir terörle mücadele operasyonu KESK ve Eğitim-sen sendikaları üyelerine PKK'ya üyelik iddiasıyla düzenlenmiştir; bunlardan 22 kişi halen tutuklu olarak yargılanmayı beklemektedir.
- Şubat 2009'da Diyarbakır Ceza Mahkemesi DTP'li bir milletvekilini bazı konuşmaları dolayısıyla 18 ay hapis cezasına çarptırmıştır. Bazı diğer DTP'li milletvekilleri de Terörle Mücadele Yasası'na karşı geldikleri gerekçesiyle mahkemeye çağırılmışlardır.
- Kara mayınları askeri personel ve sivil halk için bir güvenlik sorunu olmaya devam etmektedir. Anti-personel mayınların patlaması sonucu sivillerden ve güvenlik güçlerinden kayıplar meydana gelmiştir. Anti-personel mayınların kullanımı, depolanması, üretimi ve naklini yasaklayan Ottawa Konvansiyonu'nu imzalamış olan Türkiye, mayınları en geç 1 Mart 2014 tarihine kadar en kısa sürede imha etmekle yükümlüdür.
- Koruculuk sisteminin kaldırılması için hiçbir adım atılmamıştır. Korucular tarafından yapılan insan hakları ihlalleri ve yerel seçimler sırasında yeni korucuların işe alındığına dair raporlar bulunmaktadır.
- Genel olarak, terörist faaliyetlerin sürmesine rağmen hükümet geniş çaplı bir çalışma başlatarak Kürt sorununun kültürel, politik ve ekonomik boyutlarına eğilmektedir. Mevcut sürecin somut kararlara dönüşmesi çok önemlidir.

Mülteciler ve Yerlerinden Edilmiş Kişiler (IDP)

- Terör Eylemlerinden Kaynaklanan Zararların Tazminine Yönelik Yasa'nın uygulanmasında ilerleme sağlanmıştır. Yapılan başvuruların (361.000) yarısına yakını işleme konmuş ve sonuçlandırılmıştır. İşleme konan başvuruların yaklaşık üçte ikisi kabul edilmiştir. Zarar Değerlendirme Komisyonları kaynak eksikliği ve ağır iş yükünden dolayı değerlendirme ve ödemelerin ilerlemesi yavaş gerçekleşmektedir.
- Yerlerinden edilmiş kişilerin ekonomik ve sosyal koşulları olumsuzdur. Sağlık, eğitim ve sosyal hizmetlere erişimleri yetersizdir. Köye dönüş projeleri güvenlik durumu, mayın sorunu, temel altyapı eksikliği, iş imkanlarının yetersizliği ve koruculuk sisteminden kaynaklanan tehditler dolayısıyla gerçekleşmemektedir.
- Hükümetin Van bölgesinde yürütmekte olduğu pilot projeye dayanan, yerlerinden edilmiş kişilerin durumuna ilişkin ulusal bir strateji belirleme çalışmaları henüz sonuçlandırılmamıştır. İçişleri Bakanlığı'nın bu konuyla ilgili dairesinin kurumsal kapasite eksikliği sorun yaratmaya devam etmektedir. Konunun sivil toplum kuruluşları tarafından ele alınması gereklidir.
- Mülteciler, tutukluluktaki usul haklarına erişimde kısıtlamalarla karşılaşmaktadırlar. İltica prosedürlerinin eksikliği, yasadışı sınırışı etme ve girişin reddi örneklerine mahal vermiştir.

1.3. Bölgesel Sorunlar ve Uluslararası Yükümlülükler

Kıbrıs

- Türk hükümeti Kıbrıs sorununun Birleşmiş Milletler himayesi altında çözümüne bağlılığını ifade etmeye devam etmiştir. Ancak, 8 Aralık 2008'de verilen AB Konseyi kararında vurgulandığı üzere, Türkiye'nin müzakere sürecini etkin olarak desteklemesi ve çözüm için uygulamada adımlar atması beklenmektedir.
- AB sürecin takibine, 21 Eylül 2005 tarihli bildirme ve 11 Aralık 2006 tarihli AB Konseyi kararları gereğince devam edecektir.
- AB Bakanlar Konseyi'nin Aralık 2006'da verdiği karardan bu yana Türkiye Ek Protokol'ün tamamıyla uygulamaya geçmesine yönelik hiçbir ilerleme kaydetmemiştir. Aralık 2008'deki Konsey kararı uyarınca Türkiye'nin Ek Protokol'ü tam olarak uygulamaya geçirmesi acil bir hal almıştır.
- Türkiye, G. Kıbrıs ile ikili ilişkilerini normalleştirmede bir ilerleme kaydetmemiştir. Türkiye, G. Kıbrıs'ın birçok uluslararası örgüte üyeliğini ve ayrıca Konvansiyonel Silahlar ve Çift Kullanımlı Malzeme ve Teknolojinin İhracat Denetim Kurallarına ilişkin Wassenaar Anlaşması'na katılımını veto etmeye devam etmektedir.
- G. Kıbrıs adına yolda olan sivil petrol arama gemileri birçok defa Türkiye deniz kuvvetleri tarafından engellenmiştir.

Sınır Anlaşmazlıklarının Barışçıl Çözümü

- Türkiye ve Yunanistan ikili ilişkiler kurma yönünde çaba harcamaya devam etmişlerdir. İyi komşuluk ilişkileri keşif görüşmelerinin kırkıbirincisi Aralık 2008'de İstanbul'da gerçekleşmiştir ancak, kaydedilen ilerleme sınırlıdır. Görüşmeler 2002'den beri devam etmektedir.
- Yunan karasularının genişletilmesi olasılığına karşılık oluşan savaş sebebi (*casus belli*) TBMM'nin 1995'te kabul ettiği karar önergesinde halen mevcuttur. Bu karar, AB Konseyi'nin Aralık 2008 kararları uyarınca Türkiye'nin BM kuralları dahilinde iyi komşuluk ilişkilerinde kararlılık göstermesi

ve bu ilişkileri tehlikeye sokacak tehditlerden kaçınması şartına ters düşmektedir.

- Yunanistan, Türkiye tarafından devam eden hava sahası ihlalleri konusunda birçok resmi şikayette bulunmuştur.

Bölgesel İşbirliği

- Türkiye, Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci (SEECP) ve Bölgesel İşbirliği Konseyi (RCC) gibi bölgesel girişimlerde etkin rol oynamaya devam etmekte ve Haziran 2009'dan beri bir yıllık SEECP başkanlığını yürütmektedir.
- AB genişlemesi sürecindeki diğer ülkeler ve komşu AB ülkeleriyle ikili ilişkiler olumlu yönde gelişmiştir. Türkiye, Batı Balkanlar'da olumlu bir rol üstlenmeye devam etmektedir. Bulgaristan ile ilişkiler olumludur.

2. Ekonomik Kıstaslar:

2.1. Pazar Ekonomisinin İşleyişi

Ekonomi Politikası Temel Unsurları

- Hükümet Katılım Öncesi Ekonomik Programı (KÖEP, 2009-2011) ile Orta Vadeli Plan'ı (OVP, 2010-2012) birkaç ay gecikme ile kabul etmiştir.
- Eylül 2009 ortasında açıklanan OVP, mevcut kriz ve sonrasında beklenen gelişmeleri göz önünde bulundurmaktadır.
- 2008 sonu ve 2009 başında uygulanan ekonomik destek paketlerinin mali ayağı, çerçevesi, iletişimi ve eşgüdümü açısından güvenilir ve kuvvetli olarak uygulanmıştır. Ekonomik büyüme eski haline döndükten sonra bu teşvik paketinden çıkış stratejileri önem kazanacaktır.
- Genel olarak, zor şartlardaki ekonomi politikasının temel unsurları üzerindeki fikir birliği korunurken, hükümetin ekonomi politikası tutumuna güven iyi planlama, eşgüdüm ve iletişim sayesinde korunabilmiştir.

Makroekonomik İstikrar

- Küresel krizin Türkiye'ye etkileri dereceli olarak belirginleşti. Hemen hemen bütün veriler, 2009'un ilk çeyreğinde en yüksek noktada ulaşan ekonomik küçülmenin yıl ortasından itibaren durduğunu göstermiştir.
- Büyüme 2007'de %4,7 iken, 2008'de %0,9, 2008'in ilk yarısında %4,2 olarak belirlenmiştir.
- Kriz neredeyse bütün sektörleri etkiledi. İç ve dış talepteki düşüş, motorlu araçlar ve elektronik aletleri de kapsayan sanayiye etkilemiştir. Sanayi üretimindeki düşüş eğilimi Mart 2009 itibarıyla baş göstermiştir.
- Özel tüketim ve özel yatırımlar krizden büyük ölçüde etkilendi. 2008'de özel tüketim %0,3 oranında artarken, özel yatırımlar %4 oranında artmıştır. 2009'un ilk yarısında yatırımlarda sert düşüş gözlenirken, özel yatırımlar %32,5 azalmıştır.
- Kamu tüketimi destek paketleriyle canlı tutulurken, bundan özel tüketim de 2009'un ikinci çeyreğinde fayda sağlamıştır.

- İhracat 2008'deki %2,3 oranındaki artıştan sonra 2009'un ilk yarısında %10,6 düşmüş, ithalat da 2008'deki düşüşe bu yıl da devam etmiştir.
- Genel bakışta Türkiye ekonomisi küresel ekonomik kriz dolayısıyla özellikle 2009'un ilk yarısında iç ve dış talep eksikliği sonucunda ciddi derecede küçülmüştür.
- Cari hesap dengesi, enerji fiyatlarındaki sert düşüş ve ithalatın küçülmesi sonucunda ciddi bir ayarlamaya tabi tutulmuştur. Cari açık daha önce ekonomideki esas risk olarak görülürken, yüksek finansman ihtiyacından dolayı önemi azalmıştır.
- Temmuz 2009'a kadar %1,5 dolayında seyreden açık, 18 milyar € seviyesinde geçen yılın 23 milyar € seviyesine göre ilerleme kaydetmiştir. Ancak Amerikan doları cinsinde artmaya devam eden petrol fiyatları önümüzdeki aylarda cari dengeyi baskı altına alabilecektir.
- Küresel likiditedeki düşüşe rağmen Türkiye uluslararası sermaye piyasalarına erişimini sürdürerek dış borçlarını ödemede zorlanmamıştır.
- Portfolyo akışı durma noktasına gelmiş ve doğrudan dış yatırımlar yarıya düşmesine rağmen GSYİH'nin %1'i düzeyinde tutunmuştur.
- Dış borçlar GSYİH'nin %40'ı oranındayken, özel dış borçlar ise toplam borçların üçte ikisini oluşturmakta ve düşüş eğilimi göstermektedir. Genel bakışta dış borçlardaki dengesizlik azaltılmış ve kamu sektörü ile özel sektörün dış finansmana erişimi kısıtlanmamıştır.
- İşsizlik oranı 2008 ortasında %9,5 iken, ekonomik yavaşlama nedeniyle 2009 ortasında %13'e yükselmiştir. Genç nüfusta işsizlik oranı ise 15-24 yaş aralığında %24 civarında bulunmaktadır.
- Kadın istihdamı 2008'de yükselme eğilimine girmesine rağmen, Haziran 2009 verilerine göre çalışma yaşındaki nüfusun %24'ü gibi düşük bir düzeyde bulunmaktadır.
- Her yıl çalışma yaşındaki nüfusa 600.000 kişinin katılması istihdam piyasalarının sindirme kapasitesini özellikle kriz döneminde zorlamaktadır. Piyasanın esnek olmayışı, işgücü arz ve talebindeki uyumsuzluk yeni işlerin yaratılmasına engel teşkil etmektedir.
- Yıllık enflasyon, enflasyon hedeflerinin yanı sıra düşük enerji fiyatları ve iç talepteki zayıflık dolayısıyla, Ağustos 2008'deki %11,8 düzeyinden Ağustos 2009'da %5,3'e düşmüştür.
- Fiyat istikrarı, Türk lirasının değer kaybetmesine rağmen korunmuştur.
- Kamu maliyesinde bütçe açığı 2008'de GSYİH'nin %2,2'si oranına erişerek hedeflenenin 1 puan kadar üzerinde seyretmiştir.
- Kriz önlemlerinin ekonomideki zayıflamayı durdurmasına rağmen, önceki yıllarda yapılan mali konsolidasyonun ve orta vadedeki genel mali gidişatın getirilerini tehlikeye sokma ihtimali bulunmaktadır.
- Bütçeleme sürecinin güvenilir, verimli ve şeffaf olmasına katkıda bulunacak unsurlar eksiktir. Tüm vergi yönetim işlevlerinin Gelir İdaresi Başkanlığı altında toplanması hedefi uygulamaya konulmamıştır.
- Tarım sektöründeki zararı karşılamak için bütçe dışı bir fon ayrılmıştır. Genel olarak, mali şeffaflığın artırılması önlemleri duraksamış ve hatta geri alınmıştır.
- Son yıllarda uygulanan ekonomik istikrar paketi, küresel ekonomik krizin reel sektörü derinden etkilemesine rağmen ülkenin büyük bir krize girmesini şu ana kadar engellemiştir. Ancak, mali dayanakların çok sağlam olmaması dolayısıyla makroekonomik istikrar önümüzdeki dönemde hassaslığını koruyacaktır.

Pazardaki Güçlerin Etkileşimi

- Özel sektörün GSYİH'deki payı 2009 ortasına kadar %89 oranında sabit kalmıştır.
- Özelleştirme İdaresi dört bölgesel elektrik dağıtım ağı ihale sürecini sonlandırmıştır.
- Kamu bankalarının özelleştirilmesinde ilerleme kaydedilmemiştir.
- Özelleştirme gelirleri 2008 yılında toplam 4,92 milyar € düzeyine ulaşmıştır.
- Bu alanda genel olarak belirli bir ilerleme kaydedilmiştir. Özelleştirme hızı ekonomik ortamın şartları dolayısıyla yavaşlamış ancak çalışmalar devam etmiştir.

Pazara Giriş ve Pazardan Çıkış

- Yeni kurulan şirket sayısı 2008'de %6 yükselirken, kapanan şirket sayısı da %40 oranında artmıştır.
- Banka ve sermaye piyasalarına giriş, yeni lisans dağıtılmaması nedeniyle ancak şirket birleşmeleri ve satın alımlar sayesinde mümkün olmuştur.
- İş kurma işlemlerinin kolaylaştırılmasında belirli bir ilerleme kaydedilmiştir. Bazı alanlardaki gümrük işlemlerinin hızlandırılması için de bir yönetmelik yayınlanmıştır. Ancak, lisans işlemleri, piyasadan çıkış ve iflas işlemleri ağır işlemeye devam etmektedir.
- Örneğin bir mağaza açmak 25 farklı işlem gerektirmektedir. Pazardan çıkış işlemleri ortalama 3,3 yıl sürmektedir. İflas işlemleri verimsizdir, alacaklılar iflas eden firmadan alacaklarının sadece %20,2'sini elde edebilmektedirler.
- Genel olarak, pazara giriş yeni yönetmeliğin kabulüyle kolaylaşırken, pazardan çıkışın önündeki engeller hala mevcuttur.

Yasal Sistem

- Mülkiyet hakları yönetmeliği de dahil olmak üzere iyi işleyen bir yasal sistem birkaç seneden beri mevcuttur, ancak yabancıların emlak satın alımı hala bazı kısıtlamalara tabi tutulmaktadır.
- Geçtiğimiz sene içinde çok büyük bir ilerleme kaydedilmemiştir, ancak, hükümetin 2009 ortasında açıkladığı Yargı Reformu Stratejisi ve Eylem Planı yapılacak değişikliklerin kapsam ve hedeflerini belirlemektedir.
- Mülkiyet kayıt işlemleri 6 farklı işlem ve 6 gün gerektirmektedir.
- Ticari mahkeme hakimlerinin uzmanlaşması yetersiz görünmektedir, bu da mahkemelerin çalışma sürelerini uzatmaktadır.
- Davaların mahkeme dışı çözüm mekanizmaları yetersiz kalmaktadır.
- Genel olarak yargı ve mahkeme işlemleri uygulamada zorluklar içermekte ve iş ortamı için engel teşkil etmektedir.

Mali Sektörün Gelişimi

- Bankacılık sektörü küresel mali kriz karşısında büyük esneklik göstermiştir. Bu, daha önceki senelerde düzenleme ve denetim alanlarında kaydedilen ilerleme sayesinde mümkün olmuştur.
- Finans sektörü, merkez bankasının likidite önlemleri ve kredi sınıflandırması düzenlemelerinin yumuşatılmasından fayda sağlamıştır.
- Bankacılık sektörü payını %70'ten %77'ye yükseltmiştir. Yerli özel bankaların toplam varlıklar içindeki payı %34,5 düzeyindedir. Yabancı özel bankalar ise, borsadaki yabancı yatırımlar da göz önünde bulundurulduğunda %37,4 düzeyindedir.

- Finansal aracılık 2008'de özellikle bankacılık sektöründe gelişme göstermiş, 2009'un ilk yarısında ise gerilemiştir.
- İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'ndaki düşüş ile menkul kıymetler piyasasında sermaye miktarı 195,3 milyar €'dan 84,6 milyar € düzeyine düşmüştür.
- Genel olarak, mali sektör daha önceki reformlar sayesinde zor şartlar altında esneklik gösterebilmiştir.

2.2. AB pazarındaki aktörlerle ve rekabet baskısıyla baş edebilme kapasitesi

İşleyen Pazar Ekonomisinin Varlığı

- Makroekonomik istikrar, sert ekonomik duraklamaya rağmen geniş ölçüde korunmuştur.
- Mali piyasalardaki baskı ve mali dayanakların eksikliği iş ortamına belirsizlik getirmiş, fakat aynı zamanda ekonominin şoklara karşı esnekliğini kanıtlamıştır.
- Yatırım ortamı, özellikle orta vadeli tutarlı bir plan olmayışı dolayısıyla krizden etkilenmiştir.
- Genel olarak, kriz piyasa mekanizmalarının işleyişini tehlikeye atmamıştır.

İnsan Kaynağı ve Fiziki Altyapı

- Bazı olumlu gelişmelere rağmen, eğitim kalitesi Türkiye'nin önemli sorunlarından biri olmaya devam etmektedir.
- Sekiz yıllık ilköğretime dahil olma oranı %10 artarak %97'ye ulaşmıştır. Orta öğretime katılım %58, yüksek öğretime katılım ise %20 düzeyindedir.
- İstihdam piyasalarındaki arz ve talep uyumsuzluğunu gidermede çok az ilerleme kaydedilmiştir.
- Toplam yatırımlar GSYİH'ye oranla 2007'de %21,5'ten 2008'de %22,1'e yükselmiştir. Fakat daha sonra kriz dolayısıyla düşüşe geçmiştir. Aynı zamanda ekonomik paket ile kamu yatırımları 2009'un ilk çeyreğinde %25 artmıştır.
- Doğrudan yabancı yatırımlar elektrik ağının özelleştirilmesi ile 2009'un ilk dört ayında artmış fakat bir yıl öncesine göre %40 azalmıştır.
- 2007 ve 2008'de bazı altyapı yatırımlarında, özellikle yol ve petrol boru hatları olmak üzere, ilerleme kaydedilmiştir.
- En önemlisi, Nabucco uluslararası anlaşması Temmuz 2009'da imzalanmıştır.
- Ankara ile Eskişehir arasında yüksek hızlı demiryolu ulaşımı hizmete açılmıştır.
- Ulusal Kalkınma Planı (2007-2013) ve Güneydoğu Anadolu Projesi, kriz şartlarında azalan yatırımcı ilgisinden olumsuz etkilenmiştir.
- Genel olarak, ülkenin insani ve fiziki sermayesi krize rağmen ilerleme kaydetmiş, Nabucco anlaşmasının imzalanması ekonomik ve stratejik gelişmeye katkıda bulunmuştur.

Sektör ve İşletme Yapısı

- Düzenleme ve denetim kurumlarının bağımsızlığı büyük oranda korunmuştur.
- Piyasanın serbestleşmesi konusunda tarımda ilerleme sağlanamamış, ancak, enerjide bazı ilerlemeler kaydedilmiştir.
- Ekonomik faaliyetlerin yavaşlaması dolayısıyla tarımdan hizmetler ve sanayiye doğru gerçekleşen sektörel kayma geçici olarak tersine dönmüştür. Aralık 2007 ile Aralık 2008 arasında tarımın tüm

istihdam içindeki oranı %24'ten %24,6'ya yükselmiştir. Aynı hafif artış hizmet sektöründe de görülürken, sanayi ve inşaatda düşüş gözlenmiştir.

- KOBİ'lerle ilgili veri üretiminin sıklığı ve kalitesinde bir artış olmamıştır. KOBİ'lerin finansmana erişimi için yapılan yeni girişimlere rağmen, bankacılık sektörü kredilerinde KOBİ'lerin kredi payı azalmıştır.
- Kayıt dışı ekonomi bütün kurumsal sektörlerde, fakat özellikle KOBİ'ler arasında yaygın olmaya devam etmektedir.
- Mayıs 2009'da onaylanan yeni yasa ile KOSGEB üretici KOBİ'ler ile ticaret ve hizmetler alanındaki şirketlere destek sağlayacaktır. Ayrıca ekonomik pakette de KOBİ'ler için yeni bir garanti fonu öngörülmüştür.

Devletin Rekabet Gücü Üzerindeki Etkileri

- Devlet yardımları alanında önemli bir gelişme kaydedilmemiştir. Karar mekanizmasının şeffaf olmayışı nedeniyle alınan kararların mantığını ve tutarlılığını değerlendirmek güçtür.
- Çeşitli ekonomik destek paketleri sonucunda devlet yardımlarının miktarı ve önemi birçok sektörde önemli derecede artmıştır.
- Kurumsal sektörde şeffaflık geliştirilmiş, muhasebe standartları güncellenmiş, ancak yeni Ticaret Kanunu'nun kabulü bir kez daha ertelenmiştir.
- Devlet yardımlarının ve destek politikalarının saydam olarak izlenememesi ekonominin rekabet gücünü olumsuz yönde etkilemeye devam etmektedir.
- Kamu ihaleleri politikaları, düzenleyici çerçevelere yapılan istisnalar yüzünden tam olarak uygulanamamıştır.
- Genel olarak, devlet müdahalelerinde saydamlığın sağlanamamasının rekabet ortamını olumsuz etkilemiş olması mümkündür.

AB-Türkiye Ekonomik Entegrasyon

- Türkiye ekonomisinin dışa açıklığı, mal ve hizmetlerdeki ihracatın GSYİH'nin %48'i dolayında sabit kalmasıyla bir önceki yıla göre önemli bir değişiklik göstermemiştir.
- AB'ye ihracat 2008'de %5 oranında artarken, Türkiye'nin özellikle güney ve doğusundaki ülkelere yapılan ihracat %49 artmıştır.
- AB'ye yapılan ihracat toplam ihracatın %48'i oranındadır, daha önceki %56'lık orana göre düşüş kaydedilmiştir.
- AB'den Türkiye'ye yapılan ithalat 2008'de yalnızca %9, diğer ülkelere yapılan ithalat ise %25 oranında artmıştır.
- AB'nin Türkiye ticaretindeki payı seneden seneye özellikle mal fiyatları ve döviz kurundaki dalgalanmalar dolayısıyla değişmektedir ancak, 2008'deki düşüş AB piyasalarında küresel kriz dolayısıyla kaydedilen talep azlığına bağlanabilir. Sonuç olarak Türkiye AB piyasalarına olan bağımlılığını azaltmış ve ticareti kısmen çeşitlendirerek diğer ülkelere kaydırmıştır.
- AB kaynaklı doğrudan yabancı yatırımlar, 2008'de toplam yabancı yatırımların %75'iyken 2009'un ilk beş ayında %88'e yükselerek önemini korumuştur.
- Genel olarak, AB ile Türkiye arasındaki ticaret ve ekonomik bütünleşme yüksek düzeyde devam etmektedir.

- İhracat fiyatlarında rekabet gücü, Türk Lirası'nın Euro ve Amerikan Dolarına karşı değer kaybetmesi dolayısıyla önemli derecede arttı. Genel olarak, Türkiye en önemli ticaret ortaklarına karşı fiyat ve maliyet rekabetinde büyük kazanç sağladı.

*